

Кримінологічна характеристика особи корупціонера.

Михайленко Дмитро,

аспірант кафедри

кримінального права ОНЮА.

Проблема особи злочинця у кримінології є однією з ключових. Її значущість визначається тим, що злочин, будучи актом свідомої людської поведінки, значною мірою зумовлюється сутністю і особливостями особи, яка обирає таку форму поведінки. Формування демократичної правової держави в Україні неможливе без удосконалення всіх видів службової діяльності. Від якості виконання своїх обов'язків державними і іншими службовцями залежить доля політичних, соціальних, економічних реформ, розвиток громадянського суспільства в нашій країні. В зв'язку з цим розробка теоретичних і прикладних питань кримінально-правової охорони інтересів служби та їх кримінологічне осмислення набуває все більшого значення. Занепокоєння викликає тенденція до зростання кількості злочинів у сфері службової діяльності, особливо це стосується їх корупційних видів. За статистичними показниками з 1990 по 2000 рік кількість зареєстрованих органами внутрішніх справ злочинів у сфері службової діяльності постійно зростала (90р. – 3199 злочинів; 91р. – 3256; 92р. – 3251; 93р. – 3379; 94р. – 4405; 95р. – 5760; 96р. – 8159; 97р. – 11828; 98р. – 15657; 99р. – 18710; 2000р. – 21535)[8, с.21]. Не змінив таку тенденцію і Кримінальний кодекс України 2001 року. Так, з 1990 по 2000 рік кількість зареєстрованих випадків одержання хабара зросла в 3,6 рази (з 420 до 1527)[8, с.21], в 2003р. зареєстрували 3 тис. фактів одержання та давання хабарів, що на 6,0% більше ніж у 2002р., у 2004р. їх кількість зросла до 3,1 тис.(на 3,4%), а у I півріччі 2005р. зареєстровано вже 2,2 тис. фактів хабарництва, що на 6,2% більше, ніж у такому ж звітному періоді попереднього року. Схожі тенденції спостерігають і деякі науковці[11, с.246][10, с.210]. Все це актуалізує проблеми корупційної злочинності взагалі і проблему особи корупціонера зокрема.

Злочини в сфері службової діяльності за ознакою корумпованості можна розділити на такі, що є *завжди корупційними (безумовно корупційні)* – суспільно небезпечні діяння, всі ознаки яких, що вказують на їх корупційний характер, зазначені в законі чи з необхідністю випливають з його змісту і є обов’язковими для наявності складу злочину[12, с.168]; такі, що є *завжди не корупційними і змішані (умовно корупційні)*, вчинення яких не завжди супроводжується ознакою корумпованості, в одних випадках вони мають корупційний характер, в інших – ні.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про боротьбу з корупцією» **корупція** – це діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямована на протиправне використання наданих їй повноважень для одержання матеріальних благ, послуг чи інших переваг. Згідно з цим безумовно корупційним в рамках розділу XVII КК України є зловживання владою (ст.364 КК) та одержання хабара (ст.368 КК), змішаними – перевищення влади (ст.365 КК), службове підроблення (ст.366 КК), завжди не корупційними – службова недбалість (ст.367 КК), провокація хабара (ст.370 КК). Деякі автори відносять ст.370 КК до змішаної групи злочинів[12, с.170], але наявність мети – викрити того, хто дав чи одержав хабар – виключає її корупційний характер. Звернемо увагу на особу саме корупційного злочинця, його характеристика не може бути поширена на особистість службової особи, яка вчинила не корупційний злочин, оскільки вони суттєво відрізняються.

Деякі автори при дослідженні особи, яка вчинила корупційний злочин, вказують на те, що головною рисою, яка відрізняє її від інших злочинців є її соціальна позиція (статус) – наявність владних повноважень, без яких не можуть вчинятися корупційні діяння. Корумпованою може бути лише та особа, яка уповноважена на виконання функцій держави[13, с.433]. Також відмічається, що «дослідження особи корупціонера показують, що від інших видів злочинців вони відрізняються передусім особливою соціальною позицією – наявністю владних повноважень. Без яких не можуть вчинятися корупційні діяння» [10, с.212]. Безумовно, корупціонер завжди наділений владними пов-

новаженнями, а якщо точніше, то функціями представника влади, організаційно-розпорядчими чи адміністративно-господарськими обов'язками, які він виконує постійно чи за спеціальним повноваженням, тобто є **службовою особою**. Але на нашу думку розглядати такий спеціальний статус (службова особа) як елемент характеристики особи корупціонера не варто, адже він є обов'язковою умовою притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення даної категорії злочинів і присутній у будь-якому випадку, оскільки дана обставина входить у зміст суб'єкта корупційних злочинів і тому є необхідною умовою наявності складу такого злочину. А отже носить в даному ракурсі виключно кримінально-правовий характер, а не кримінологічний.

Вище наведене стосується складного та дискусійного питання співвідношення понять «суб'єкт злочину» і «особа злочинця», які на перший погляд схожі, але по своїй суті і змісту є різними. В кримінально-правовій та кримінологічній літературі 60-х, 70-х і 80-х років вказані поняття часто ототожнювалися[14, с.268]. На сучасному етапі розвитку науки домінуючою є точка зору, відповідно до якої «суб'єкт злочину», як кримінально-правова категорія, за змістом є вужчим ніж поняття «особа злочинця». З цим необхідно погодитися. Суб'єкт злочину це поняття правове і визначає юридичну характеристику особи, яка вчинила злочин. Воно обмежене лише ознаками (фізична особа, вік, осудність), які необхідні для наявності складу злочину і для застосування кримінальної відповідальності. При цьому суб'єкт злочину відображає лише передбачені в Кримінальному законі ознаки із багатьох численних характеристик особи, яка вчинила злочин. Ознаки суб'єкта злочину носять дещо інше призначення – вони служать необхідними умовами самої можливості застосування кримінальної відповідальності, але якщо їх розглядати з іншої точки зору, без прив'язки до складу злочину, то вони можуть носити кримінологічне значення (наприклад, вік, з якого можлива кримінальна відповідальність за корупційні злочини, - загальний (16 років) і найбільше злочинів з ознаками корупції вчиняють особи у віці від 40 до 50 років).

Особа злочинця, як більш об'ємне поняття, включає самі різноманітні сторони особистості, її позитивні та негативні властивості (широке розуміння) чи лише негативні, ті які сприяли вчиненню злочину (вузьке розуміння). Відповідно до цього в кримінології під особою злочинця розуміють сукупність соціально-демографічних, психологічних і моральних характеристик в тій чи іншій мірі притаманних людям, винним в злочинній діяльності визначеного типу[7, с.57] чи сукупність типологічних соціально значимих і психологічних, властивостей, якостей індивіда, обумовлюючих скоєний ним злочин[15, с.69].

Інколи з кримінологічної характеристики особи деякі ознаки переносяться в зміст поняття «суб'єкт злочину» (легалізуються)(наприклад, соціальне положення особи) і набувають такого ж юридичного значення, як і загальні ознаки суб'єкта злочину. В даному випадку мова йде про спеціальний суб'єкт злочину, яким є службова особа як суб'єкт корупційних злочинів. Як і в наведеному прикладі з віковою ознакою, даний соціальний статус можна розглядати через призму кримінології (наприклад, за офіційною статистикою переважну кількість корупційних діянь складають злочини службових осіб найнижчої ланки державного управління).

З вказаного можна зробити висновок, що юридичні ознаки суб'єкта злочину мають також і кримінологічне значення, якщо їх розглядати поза відносною до складу злочину. Тому необхідно погодитися з точкою зору П.С. Дагеля, який відмічав, що поняття «суб'єкт злочину» і «особа злочинця» мають різні функції. При цьому перше характеризує одну з умов кримінальної відповідальності, а інше відображає індивідуалізацію покарання[6, с.10]. Потрібно лише уточнити, що поняття «особа злочинця» служить не лише для індивідуалізації покарання (по відношенню до даної функції коректніше використовувати термін «особа винного», який застосовується КК), а й для викриття злочинця та для профілактики злочинів. Отже, розробка поняття «особа злочинця» взагалі та «особа корупціонера» зокрема, має важливе значення не тільки при протидії злочинності чи розшуку винних осіб, а й впливає на застосування кримінальної відповідальності. Так, особа винного враховується при призна-

ченні покарання (п.3 ч.1 ст.65 КК), при призначенні більш м'якого покарання, ніж передбачено законом (ч.1 ст.69 КК), при звільненні від відбування покарання з випробуванням (ч.1 ст.75 КК) тощо. Окремі властивості особи винного знаходять своє відображення в переліку пом'якшувальних і обтяжуючих обставин. Загалом, навіть без прямої вказівки закону, суд завжди оцінює характеристики особи злочинця при вирішенні будь-яких питань, опираючись зокрема на характеристику винного, яка є у кожній кримінальній справі.

Структура та основні риси кримінологічної характеристики особи, яка вчинила корупційне діяння, як і особи злочинця, передбачають такі основні групи ознак: соціально-демографічні, морально-психологічні і кримінально-правові.

Спеціальний соціальний статус кожного корупціонера (службова особа) породжує визначені проблеми при застосуванні кримінальної відповідальності за вчиненні діяння, оскільки особа, наділена владними повноваженнями, має можливість не лише зловживати ними для задоволення своїх потреб, а й використовувати їх для захисту від дії закону. При цьому чим вищу посаду вона займає, тим більше можливостей у неї є для нейтралізації заходів соціального контролю. Аналіз статистики дає підставу для висновку, що до кримінальної відповідальності за корупційні діяння притягуються практично лише службові особи низової ланки державного апарату, серед яких велику частку займають працівники сільської місцевості, що мають найменший фактичний імунітет. З загальної кількості службовців, які порушили Закон України «Про боротьбу з корупцією» державні службовці 1-2 категорії у 1999 році становили лише 0,1% [13, с.434]. До такого висновку приходять і інші дослідники, вказуючи, що переважна більшість (до 95%) службових осіб, які притягуються до кримінальної відповідальності – представники середньої та нижчої ланки управління [11, с.248] [10, с.210]. Наявність такого імунітету підтверджується ще й тим, що існують значні розбіжності в кількості зареєстрованих корупційних злочинів і в кількості реально притягнутих до кримінальної відповідальності осіб за них. Так, 90-му році зареєстровано 999 випадків хабарництва, а засуджено

лише 95 осіб, у наступних роках ці цифри були відповідно такими: у 95 році – 1860/282, у 96 – 1835/438, у 97 – 2216/483, у 98 – 2448/508, у 99 – 2326/415, у 2000 – біля 2500/511, у 2001 – 2274/≈500[10, с.210]. Цим підтверджується, що існує латентність корупційних злочинів, причому катастрофічного рівня. За оцінками дослідників до статистики потрапляє 2-5% фактів хабарництва і це ще оптимістичні дані, судячи з опитувань громадян[11, с.246]. Тому потрібно визнати, що офіційна статистика не висвітлює всієї картини корупційної злочинності в Україні і що вона більшою мірою ілюструє активність правоохоронних органів у боротьбі з нею. Але все ж з таких даних теж можна і необхідно робити висновки.

Описуючи корупціонера за ознакою віку, необхідно вказати, що дана категорія злочинів вчиняється у більш зрілому віці, ніж інші злочини, переважно старшими за 30 років особами, серед яких група 40-50 років найбільш численна. Крім того, на прикладі хабарництва можна побачити, що вік корупціонера порівняно з 90-м роком зріс (зменшилась кількість хабарників у віці 25-29 років: у 90р. – 15,3%, а у 98р. – 11,1%; збільшилась їх частка у віковій групі 30 років і старше: у 90р. – 80,8%, а у 98р. – 82,4%; аналогічні тенденції серед хабарників, яким за 60 років: у 96р. – їх було 3,7%, а на початку нового століття 6-8%)[13, с.437][10, с.211]. Вказані дані можна вважати об'єктивними, так як в інших країнах спостерігаються аналогічні тенденції, хоча середній вік хабароодержувача дещо нижчий (наприклад, в Росії – 32 роки[3, с.237]).

Цікавою тенденцією є зменшення частки жінок в корупційній злочинності. Якщо в 90 році вони становили 42%, то у 99 – 28,7%[13, с.437] (Російські дослідники вказують для своєї країни практично ту ж статистику – 28% жінок-хабарників[3, с.237]). Питома вага жінок, які зловживають владою, є найбільшою порівняно з іншими корупційними злочинами[10, с.210].

Злочинність службових осіб завжди характеризувалася високим освітнім рівнем винних і не тільки в Україні. Це зумовлене в першу чергу тим, що досягнути вказаного статусу в суспільстві можливо переважно тоді, коли особа має вищу освіту. З розвитком нашого суспільства освітній рівень корупціоне-

рів росте (з 52,9% осіб, які мають вищу чи середню спеціальну освіту, у 90 році до 84% у 99 році). Практично така ж тенденція спостерігається і в РФ, де лише 20% корупціонерів мали загальну середню (18,2%) чи незавершену середню освіту (1,8%)[5, с.30]. Варто зазначити, що освітній рівень найвищий у осіб, які вчинюють зловживання владою $\approx 90\%$ в наш час[10, с.211]. Це пояснюється тим, що зловживання владою характеризується більш складними формами прояву, що, зрозуміло, потребує більших інтелектуальних ресурсів для його вчинення.

Корупціонери характеризуються специфічними моральними властивостями та психологічними особливостями. До них слід віднести: психологічна установка використовувати посаду виключно з корисливою метою, готовність проігнорувати закон, пожертвувати професійною честю заради вигоди, впевненість у владі грошей, переконаність у можливості та доцільності вирішувати життєві питання незаконним способом. Дані особи мають такі риси, як жадібність та заздрість[11, с.248-249]. Велике значення на формування таких характеристик має соціальне середовище особи, наявність в ньому осіб з високим рівнем матеріального достатку, а тим більше досягнутого за рахунок корупційної діяльності[9, с.507].

До моменту скоєння корупційного злочину переважна більшість засуджених (більше 90%) характеризувалися позитивно. Лише біля 4% таких осіб були раніше судимі, а серед осіб, які вчинили зловживання владою такий процент близький до нуля[5, с.33].

Підсумовуючи вищевказане та беручи до уваги існуючу статистику, можна зробити висновок, що типовим корупціонером є чоловік у віці від 40 до 50 років з вищою освітою, який працює в низовій управлінській ланці (на нашу думку дана ознака є найбільш суперечливою), не має судимості і характеризується позитивно. Такий портрет додатково пояснює те, чому так рідко виявляються корупційні злочини.

Поняття «особа корупціонера» та «службова особа» є нетотожними і співвідносяться як терміни «особа злочинця» (*сукупність різноманітних ознак*

особи, які судом можуть бути враховані при застосуванні кримінальної відповідальності; використовуються для виявлення та профілактики корупції) і «суб'єкт злочину» (вичерпний набір юридично значимих ознак, які є необхідними умовами для наявності корупційного злочину взагалі). Динаміка корупційних злочинів зумовлює необхідність перегляду кримінально-правової та кримінологічної концепції боротьби з ними.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України//Відомості Верховної Ради . - 2001. - N 25-26
2. Закон України «Про боротьбу з корупцією» від 5 жовтня 1995 року//Відомості Верховної Ради. – 1995. - N34
3. Антонян Ю.М., Кудрявцев В.Н., Эминов В.Е. Личность преступника. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001
4. Газимзянов Р.Р. Криминологическая характеристика личности коррупционного преступника// Следователь. - №3. – 2005. – с.30-33
5. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве. – Владивосток, 1970.
6. Зелінський А.Ф. Кримінологія. – Х.: Рубікон, 2000. – 240с.
7. Злочинність в Україні: стат. збірн. /Державний комітет статистики України – К., 2001.
8. Криминология/ Под ред. А.И.Долговой. – М.:НОРМА-ИНФРА, 1999. – 784с.
9. Криминологія/ За заг. ред. О.М.Джузи. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 416с.
10. Криминологія: Заг. та особ. част./За ред. проф. І.М.Даньшина. – Харків: Право, 2003. – 352с.
11. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії: монографія. – К.: Атіка, 2001
12. Мельник М.І. Криминологічна характеристика осіб, які вчинили корупційні правопорушення//Держава і право. – Вип.21. – с.433-440
13. Павлов В.Г. Субъект преступления. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2001. – 318с.

14.Платонова Л.В.Криминологическая характеристика свойств личности налогового преступника//LEX RUSSIA (научные труды МГЮА). – 2006. - №1. – с.68-77